

QUÈ ÉS "ECOLOGIA POLÍTICA"?

Ramon ALCOBERRO

L'ecologisme polític té mala fama. Molt sovint se l'identifica amb la concepció marxista o amb la teoria –econòmicament absurda– que defensa les "ecotaxes", és a dir, impostos finalistes per contaminar i/o per a descontaminar a tort i a dret. Prendre's seriosament aquesta curiosa eina econòmica equival a pensar que el sistema econòmic actua com una mestra de preescolar de les d'abans, posant gomets verds i gomets vermells, sense entendre que el criteri d'eficàcia en economia no es defineix per l'orientació d'una taxa o d'un impost sinó per molts altres elements més seriosos i bàsicament per polítiques monetàries, salarials i d'oferta i demanda. Conceptualment no hi ha cap contradicció econòmica entre les polítiques antiecològiques i els impostos ecològics, com no hi ha cap contradicció en què una empresa que pol·luciona vengui productes anticontaminants. Que un impost desanimi algú d'actuar contra el medi ambient si hi ha prou demanda per a fer-ho, seria quasi un miracle i no s'ha vist mai enlloc. Per tant, amb un argument tan ingenu, l'ecologisme polític no pot anar gaire lluny.

En cercles ambientalistes més clàssics s'acostuma a desconfiar també de l'ecologisme polític amb arguments "ad hominem", perquè els seus principals defensors són marxistes reciclats que intenten la difícil –si no impossible– síntesi entre la idea de progrés tecnològic (al cap i a la fi Marx fou bàsicament un pensador de la tècnica) i la conservació/preservació de la natura. De fet, si el marxisme arribà a l'ecologisme fou com a estratègia per a superar la seva crisi interna: la fallida cultural del socialisme i la impossible defensa d'un sistema comunista basat en l'ús sistemàtic de la tortura contra tota dissidència, provocaren una comprensible evolució de les esquerres polítiques més radicalitzades cap a posicions ecologistes "polítiques". Mentre l'origen de l'ecologisme cal trobar-lo en els excursionistes, en els naturalistes i els biòlegs, o en poetes romàntics, en canvi l'ecologisme polític neix de la fàbrica i de la indústria, els enemics obvis del medi natural. Trajectòries com les d'André Gorz a França o de Manuel Sacristán a Catalunya exemplifiquen una honesta evolució cap a l'ecologisme un cop comprovada la incapacitat del marxisme per a donar resposta a problemes globals com la contaminació o la degradació dels biotips, que difícilment es pot descriure només en termes de classe.

En l'ecologisme polític hi ha un punt de partida metodològic que l'ecologisme acadèmic i conservacionista més clàssic considera greument errat: no hi predomina la reflexió sobre l'entorn biòtic -que es valora d'una manera sempre molt instrumental– sinó que s'entén com a primer "medi", el de l'home i és a partir d'aquí que s'enceta una reflexió tant sobre l'exhauriment d'un model de capitalisme industrial com sobre la fallida de la concepció burocràtica i industrialista del socialisme, que es va fer palesa arreu de l'esfondrament del Mur de Berlín (1989).

Certament, cal assumir que, de la mateixa manera com resulten possibles, i significatives, moltes lectures del pensament cristià –o de la filosofia de qualsevol autor– també hi poden haver múltiples maneres d'acabar-se al pensament marxista, ni que sigui empeltant-lo de tradicions prou diverses. Resulta, doncs, perfectament

possible fer una lectura en termes ecològics dels textos de Marx sobre la creació de necessitats i la insuficiència del capitalisme per a resoldre la misèria que ell mateix ha provocat. I no estaria del tot desancaminada una lectura de l'explotació que veïés l'opressió de «l'home per l'home» una extensió de l'explotació de la natura. El problema de la terra tal com l'usem, no seria separable, si es pren com a símptoma d'una vida inharmònica, de la crítica a l'alienació. La concepció de l'home i de la natura com a eina per a ser "usada" i no per a l'harmonia, demana una comprensió integradora de les condicions d'explotació.

Assumir, mig per convenciment i mig per estratègia, una ideologia "roja i verda" (sovint qualificada d'ideologia "meló de moro" [verda per fora i roja per dins]) permetia a les restes del radicalisme marxista fer una mena de noces entre l'última bandera aixecada amb èxit pel comunisme, és a dir les teories sobre l'explotació del Tercer Món, i les posicions ecologistes. Dissortadament, així hom va perpetuar tòpics sociològics (com la comprensió superficial de l'explotació del Tercer Món per les malvades multinacionals capitalistes) que tenen un mínim fonament empíric però impliquen profunds significats emocionals. Que en realitat el Tercer Món sigui víctima d'unes élites locals saquejadores i de la pròpia inexistència del concepte d'Estat, té per alguns ecologistes polítics una importància perfectament secundària. Al cap i a la fi, el comunisme no s'ha caracteritzat mai per una sociologia gaire elaborada i, en canvi, ha demostrat amb escreix ser perfectament capaç d'elaborar una propaganda i uns vincles emocionals de gran intensitat.

L'ecologisme polític proposa adoptar una perspectiva "macro" davant el medi ambient. Això, en certa manera, significava un canvi en la típica concepció ambiental que sempre s'ha caracteritzat per l'estudi de biotipus concrets i per adoptar uns esquemes "micro" d'actuació local. A més, com diu el seu principal teòric europeu, l'europarlamentari francès Alain Lipietz: "L'ecologia política és l'ecologia d'una espècie particular: l'espècie humana, però és també un moviment social per transformar l'ecologia realment existent de la nostra espècie humana".¹

La idea que l'ecologia hagi de referir-se necessàriament a l'espècie humana no pot deixar de sobtar a posicions més coherentment ambientalistes –que, com ja hem vist– més aviat es malfien de la ingerència humana sobre el medi. Però, en aquest aspecte, els defensors de l'ecologia política tendeixen a argumentar que les espècies animals tenen una "fisiologia externa", un hàbitat, en el sentit clàssic del mot, que els determina tant com la seva fisiologia interna. Serien, doncs, les condicions ambientals, més o menys determinades –i només "condicionades"– per estructures econòmiques, les que farien viable (o no) la continuïtat de les espècies vives.

Tota teoria ambientalista es fonamenta en cinc principis ètics que són generalment acceptats per tots els estudiosos de la disciplina:

- La diversitat dels organismes produeix avantatges
- L'extinció de poblacions i espècies és negativa
- La complexitat ecològica és necessària
- L'evolució produeix avantatges
- La diversitat ecològica i cultural és un valor intrínsec que cal conservar i/o preservar

¹ Alain Lipietz: "¿Qué es la ecología política? La gran transformación del siglo XXI". (1999). Hi ha traducció a llengua fàcil. Lom Ediciones, Santiago de Chile, 2002.

El que diferencia la lectura postmarxista d'aquests cinc principis respecte a altres lectures possibles és la seva insistència en què són les formes del capitalisme depredador les que han portat a la crisi ecològica i que cal una "nova planificació" de l'economia que introdueixi un "balanç ecològic" de la producció. Com s'ha vist en cap d'aquests cinc punts es posa l'accent en l'acció les conseqüències de la depredació del medi sobre l'habitat humà que –en canvi– és el punt bàsic de preocupació de l'ecologisme polític.

En definitiva, considerada des del punt de vista de l'ecologia clàssica, l'ecologia política cau en l'error d'aplicar l'economicisme estructural al medi i aplica la tradicional malfiança del marxisme a la llibertat/diversitat.

Conceptualment, marxisme i ecologisme haurien de ser visions del món molt contraposades, perquè el medi natural tendeix a la diversitat i a la llibertat entesa com a dret a la diferència. En canvi el socialisme, que deriva de la ideologia de la màquina, és a dir, de la supervaloració de l'eficàcia, copsa l'entorn des de plantejaments del tot diferents. El concepte de "planificació", central en tota economia socialista, ha de donar-se cops de cap contra la diversitat de la natura.

Hi ha, però, un punt en què socialisme i pensament ecològic poden intentar una síntesi, que ha estat buscada amb més o menys dificultat, per ecologisme polític. Em refereixo a l'explotació del concepte grec d' «oikos» [domini] arrel comuna dels mots "ecologia" i "economia". Com va remarcar l'epistemòleg Bruno Latour, per ells mateixos conceptes com "oikos", "logos" i "nomos" i "teckné" són prou complexos i emprar-los com si formessin part d'un sistema integrat planteja problemes de difícil solució. En tot cas mai no s'han d'entendre com a mots que tinguin un valor simètric ni, menys encara, no poden establir-se equivalències conceptuals més enllà del que els antics anomenaven "analogia".

Deixant de banda l'aspecte una mica forçat de la metàfora, cal acceptar que la idea és intuïtiva: tant en la natura com en l'economia dominen els elements depredadors i el sistema econòmic, com la naturalesa, tenen uns límits més o menys amplis però que depenen de la "capacitat de càrrega" d'un sistema.

Superat un determinat nivell d'ús intensiu del medi –per superproducció, per superpoblació, etc.– el biotip sobreexplotat, ultradominat per així dir-ho, senzillament es degrada, perd eficàcia i s'exhaureix en ell mateix.

El que interessa a l'ecologisme polític és l'expressió de poder (més que la comprensió de sistema autoregulat) que hi ha implícita en la idea d'«oikos» entesa com a domini. D'aquesta manera es pot prescindir d'altres concepcions del mot (la de Heidegger, per exemple) que també podrien ser prometedores. Mentre l'ecologisme clàssic ha vist la natura com a lliçó d'equilibri i autoregulació, és obvi que l'ecologisme polític posa l'accent en el desequilibri –pensat sobre l'antic model de la lluita de classes– per sobre dels elements estètics i morals de la tradició "Wilderness".

La teoria de l'ecologisme polític fa una pregunta fonamental: «¿De quina manera la nostra organització social és atodestructiva i ens porta a modificar el medi de manera que ens acabem suïcidant també nosaltres en tant que espècie?». Com es pot veure, al fons d'aquesta pregunta hi ha una clara consciència de la fallida no només del sistema industrial, sinó també del socialisme, que s'havia volgut presentar com a alternatiu. De fet, en la sociologia de Max Weber ja hi havia una clara intuïció segons la qual les eines forjades per un determinat sistema social (en aquest cas, l'industrial) no serveixen per a transformar-lo. Les relacions socials i

polítiques, tot i ser importants, no ho explique tot. Cal buscar una explicació a la crisi de les relacions socials en una deficient comprensió de les relacions ambientals.

La idea d'estranyament/alienació permeten a l'ecologisme polític anar més enllà d'una concepció estètica o moral de l'entorn. Això es pot plantejar amb una diversitat d'arguments, que van des de l'enyor per la pèrdua del paisatge, fins a la consideració que –al cap i a la fi– l'entorn és també una construcció social, una herència bastida a través de generacions, i una expressió del treball. L'ecologisme polític és la forma més descarada d'antropocentisme ecològic que pugui ser pensada. En la seva comprensió de l'entorn, és la mirada humana la que dóna unitat al paisatge (i al cap i a la fi un país és –també etimològicament– un paisatge). El problema és que aquesta mirada avui també ha estat colonitzada per la tècnica i, en conseqüència, ja no és capaç de copsar l'entorn en la seva complexitat. Seria una comprensió unilateral

I de la mateixa manera que el moviment socialista va denunciar que la burgesia llegia en clau insuficient el trilogi de la revolució francesa, «llibertat, igualtat, fraternitat» també cal ara replantejar les condicions d'aquest eslògan republicà en un context en què la pressió sobre el medi s'està tornant malaltissa per a la vida humana. Potser serà més fàcil comprendre la tasca que es planteja l'ecologia política si es cospa la profunditat de la relectura socialista d'aquests tres ideal, magníficament resumida per Lipietz:

- La *llibertat* passà a ser "autonomia", capacitat de dominar la pròpia trajectòria a escala de l'individu o del grup autoconstituït.
- La *igualtat* esdevingué "solidaritat", relació conscient i reflexiva de cadascú amb tots els altres.
- La *fraternitat* es es convertí en *responsabilitat*, de cadascú envers tots i enfront de tots, presa de consciència de les conseqüències, no sempre controlades, dels propis actes enves l'atra punta del món i envers les generacions futures.²

Caldria, ara, fer un pas més en l'aprofundiment del trilogi clàssic i adaptar-lo a la nostra relació amb el medi. Fer ecologia política significa assumir que la nostra trajectòria no es pot entendre al marge del medi, que la relació amb els altres implica defensa dels biotipus com a inseparable de la dignitat (qualitat de vida) amb el mateix dret i que la responsabilitat implica també una solidaritat amb el Sud i amb l'entorn natural del qual som responsables. Això vol dir, doncs, que una economia ecològica serà una "crítica de l'economia política" en el sentit d'una denúncia de la insuficiència dels criteris productivistes per a comprendre i dotar de significat l'entorn. Si Marx va fer la crítica de la relació de predació dels humans entre si, ara ho hem d'ampliar a l'entorn en el seu conjunt.

Però no tota l'ecologia política, ni tan sols la millor, és filla del marxisme. També des de posicions radicalment liberals i utilitaristes (defensades, per exemple pel Club de Roma als anys 1970) es pot fer ecologia política.

Molt en resum i a efectes bàsicament didàctics, **hom podria distingir tres maneres de fer ecologia política que porten cadascuna a matisar les altres, tot i que no necessàriament a contradir-les.**

² *Op. cit.* p.37

1.- “Preservar” el medi de l’agressió produïda per la superpoblació i per un ús agressiu de la tecnologia (aquesta fou la via del Club de Roma). Això porta a emprendre una crítica del model de desenvolupament i menà finalment al concepte de “sostenibilitat”, que vol fer compatibles elements de la tradició liberal i socialdemòcrata (reformisme polític) amb l’ecologisme. En aquest context es tracta de “moderar el progrés”.

2.- “Reformular” la relació de l’home amb el medi, entendre la interrelació de tecnologia i medi (en termes de “Sistema Tècnic” – Ellul). No es tracta només de defensar la natura “contra” l’home, sinó de comprendre l sentit actual de l’imperatiu bíblic de “dominar la terra”. Això porta a renovar el personalisme cristià amb elements ecologistes i antiindustrialistes, reprenent la idea segons la qual la natura és “imago Dei” i l’home no té dret a destruir cap comunitat natural. Cal recordar que Ellul i Denis de Rougemont eren cristians protestants i en política Rougemont va inventar el concepte de “econacionalisme” i d’Europa de les Nacions –suposadament espais biòtics naturals i equilibrats, mentre els Estats són depredadors. En aquest context es tracta de “moderar la modernitat”.

3.- “Transformar” les estructures socials que intervenen en la relació de depredació respecte a la natura. Es tracta d’entendre per què el sistema capitalista és intrínsecament lligat a l’explotació del medi (colonialisme, etc.) i de veure com el problema del poder es vincula a la gestió del medi que duu implícita, alhora, una explotació cruel dels humans i de cultures de model no-occidental. En aquest context es tracta de “moderar el poder de l’home sobre l’home a través de moderar el poder de l’home sobre el medi”.

En aquestes tres línies coexisteixen dues menes d’arguments no sempre ben destriats. D’una banda hi ha “crítics de la modernitat”, gent com Rougemont que mai no va creure en la tradició de les Llums i que no s’amagava de dir que la Revolució francesa i la idea d’autonomia moral eren un error (Rougemont era ciutadà suís). De l’altra hi ha “crítics de les promeses no complides per la modernitat” (el Club de Roma) que veuen com la idea de progrés pot acabar engendrant monstres, com a somni d’una raó purament instrumental. Mentre els primers posen l’accent en la necessitat de defensar les tradicions i la vida pagesa com a valor intrínsec, els altres volen sobretot frenar un capitalisme monopolista però sense acabar amb el model liberal de relacions socials.

Com és obvi, tot i que portades en la seva puresa conceptual aquestes línies no convergeixen necessàriament, molts autors prenen arguments de cada una d’aquestes tres tendències. És fàcil veure que uns i altres estarien d’acord en la necessitat de reaccionar contra una tecnologia de depredació amb la construcció d’un nou humanisme integrador, que reculli la saviesa de la natura (i/o de la tradició) com a criteri per a moderar (i/o reformular) la tecnologia.

El cas més interessant de síntesi de les diverses línies que hem presentat en l’àmbit de l’ecologia política és el del mexicà Ivan Illich (que fou bisbe abans de penjar els hàbits, deixeble d’Ellul i practicant de la teologia de l’alliberament). Recollim només dos conceptes, entre els molts que ell va posar en circulació, per a veure quines són les seves perspectives:

1.- “Dimensió convivencial”: que designa la nova forma de valorar l’educació i les relacions humanes, posant l’accent en l’element comunitari i contra la depredació.

Implica, com és obvi, un reajustament de l'escala de valors i és la base d'una ètica ecològica.

2.- "Invent contraproductiu": que designa aquella invenció que provoca més problemes que no pas resol. Un exemple és l'automòbil que acaba essent un gran devorador energètic en comparació al tren o al tramvia i a altres mitjans col·lectius.

Una política que potencii el primer element i redueixi el segon seria "ecologia política" necessàriament: obligaria fins i tot a pensar una altra mena de geografia (en el sentit d'una altra relació amb el territori).

Actualment les investigacions més productives en l'àmbit de l'ecologia política fan referència a dos àmbits:

a.- "Decreixement durable": mot que irònicament s'enfronta a "creixement sostenible" i que fa referència als estudis sobre com disminuir la depredació sobre el medi sense disminuir la qualitat de vida.

b.- "Relocalització de l'economia": mot que irònicament s'enfronta a "deslocalització" per analitzar com crear comunitats autosuficients.

En el segon àmbit l'exmarxista André Gorz ha fet importants distincions entre economia "heteroregulada" (la del capitalisme) i economia "autoregulada" (la que cal reivindicar des de l'ecologisme). Conceptes com el de "renda bàsica" o "salari social" (el que hauria de rebre tothom, treballi o no, garantit per l'Estat) o estudis com els de Rifkin sobre la fi del treball i sobre l'economia de l'hidrogen serien també representatius del model de reflexió que està duent a terme l'ecologia política.